

Mening hos yttranden

Peter Pagin

1. Inledning

När är det befogat att tillskriva *mening* (betydelse) till beteenden? I början av 2001 presenterade en av Stockholms gratistidningar en artikel om det så kallade kroppsspråket. Rubriken var "Kroppen ljuger inte". Ämnet för artikeln var egentligen den evidens som en persons gester och kroppshållning ger om hennes sinnestillstånd eller personlighet ("självssäker", "stressad", "osäker", "nervös", "ljuger", "arg", "manipulativ", "spänd" eller "misstänksam"). Enligt artikeln är dessa gester och kroppshållningar inte *avsedda* att ge andra information om ens inre tillstånd. De är alltså inte *kommunikativa*. Likafullt ger de sådan information, ibland kanske mot personens egen önskan. Trots det beskrivs de som semantiskt meningsfulla: "Varje min och rörelse kan tolkas symboliskt".

De flesta håller nog med om att man inte borde gå så långt som i denna artikel när det gäller att tillskriva beteende semantiska egenskaper. Visserligen kan man här tillämpa Paul Grices berömda distinktion mellan *naturlig* och *icke-naturlig* mening / betydelse. I den naturliga bemärkelsen av "betyder" kan vi berättigat säga saker som "rök betyder eld" eller "prickarna betyder mässling", just i den bemärkelsen att rök ger evidens för att det brinner, och att prickarna ger evidens för att patienten har mässling. På motsvarande sätt kan vi alltså säga att hennes högburna huvud "betyder" att hon är självssäker, men därmed har vi alltså inte sagt att det föreligger en *semantisk* relation mellan hållningen och sinnestillståndet, lika lite som mellan röken och elden. Den normala, förteoretiska användningen av semantiska uttryck som "står för", "betecknar" eller "refererar till" ger inte uppenbart något stöd för att tillämpa dem på rök och eld, eller kroppshållning och personlighet. Om vi ändå skulle vilja tillämpa termerna på sådana fenomen (vilket jag inte rekommenderar) måste det motiveras av teoretiska överväganden. Och då måste vi börja fundera över vad som utgör grunder för tillämpning av semantiska termer även i okontroversiella fall. Vi behöver en idé om vilken teoretisk roll de semantiska begreppen spelar. I den här uppsatsen ska jag föreslå en sådan idé.

2. *Cercopithecus aethiops*

Vad behövs för att berättigat tillskriva ett yttrande semantiska egenskaper? Är det just *avsikten* att ett visst beteende skall vara kommunikativt som är avgörande? Jag kommer att använda ordet "yttrande" för alla vokala beteenden och för andra beteenden som har, eller på goda grunder kan antas ha, en kommunikativ funktion. Människors språkliga yttranden, eller det de yttrar, har utan

tvekan semantiska egenskaper. Men vad är det i språkligt beteende som berättigar detta påstående? Kan man säga detta även om andra primaters yttranden? Primatologerna Dorothy Cheney och Robert Seyfarth hävdar i boken *How Monkeys See the World* att yttranden hos den gröna markattan i östafrika, *Cercopithecus aethiops*, har en denoterande funktion. De denoterar, eller representerar, objekt eller händelser i omgivningen. Om Cheney och Seyfarth har rätt, så har alltså den gröna markattans yttranden semantiska egenskaper. Cheney och Seyfarth ger mycket omsorgsfulla motiveringar till detta omdöme, och den gröna markattans kommunikativa prestationer är tveklöst imponerande. I resten av detta avsnitt kommer jag att referera Cheney och Seyfarths framställning.

Enligt Cheney och Seyfarth var det på 1960-talet en vanlig uppfattning bland primatologer att det inte fanns grund för att tillskriva semantiska egenskaper till yttranden som t.ex. apors varningsläten. Visserligen fyller varningsläten en kommunikativ funktion, men denna funktion grundas i instinktivt och ofrivilligt beteende, och beror inte på någon avsikt hos avsändaren. Det är möjligt att förklara beteendet på följande sätt: åsynen av ett rovdjur försätter aporna i ett tillstånd av intensiv rädsla, vilket utlöser varningslätet. Lätet i sin tur orsakar rädsla hos de andra aporna i gruppen, och utlöser ett flyktbeteende. Resultatet blir att aporna försätter sig i säkerhet.

Denna kommunikation är alltså förklarad icke-intentionellt, i den bemärkelsen att signalen hos avsändaren är utlöst av ett emotionellt, icke representerande tillstånd, och utlöser ett emotionellt, icke representerande tillstånd hos mottagaren. Så länge en sådan förklaring duger lika bra som en förklaring som postulerar ett direkt samband mellan yttrandet och kognitiva tillstånd finns inget skäl att tillskriva semantiska egenskaper till yttrandet.

Cheney och Seyfarth håller med om detta resonemang, men menar att nya, rikare data om vissa arters kommunikativa beteende ger sådana skäl. Här ska vi framför allt koncentrera oss på den gröna markattans varningsläten. De apor som Cheney och Seyfarth studerade levde i Amboseli nationalpark i Kenya. Dessa hade tre huvudsakliga varningsläten:

Leopardvarningen. Varningen utgörs av ett kraftigt skällande läte. Aporna ger sådana varningsläten när leoparder eller vissa andra kattdjur, som karakaler eller servaler, närmar sig.

Örnvarningen. Varningen utgörs av ett kort, tvåstavigt hostljud. Aporna ger sådana varningsläten vid åsynen av örnar av två arter: stridsörnen (*Polemaetus Bellicosus*) och kronörnen (*Stephnoaetus coronatus*).

Ormvarningen. Varningen utgörs av ett läte som ljudhärmande kallas "chutter". Jag säger här helt enkelt, om än missvisande, "tjatter". Aporna ger sådana varningsläten när de träffar på pytonormar eller giftormar som mambor och kobror.

Förutom dessa tre varningslåten ger den gröna markattan också något som kallats "small mammalian predator alarm" (varning för litet däggdjurs-rovdjur), för rovdjur som mer sällan jagar arten, som hyenor, schakaler, lejon och cheetas. De har dessutom ett särskilt läte för okända människor, ett för välkända människor (*observatörstjattret*) samt ett för babianer, som ibland jagar markattor.

Från ett evolutionsperspektiv är denna diversifiering av varningslåtena väl motiverad. De olika rovdjuren jagar på olika sätt och ett effektivt flyktbeteende måste vara anpassat till farans natur. När aporna på marken hör leopardvarningen förflyttar de sig så fort som möjligt upp i träd. Leoparderna jagar bäst på marken, ofta genom att först gömma sig i buskage och sedan försöka överraska bytet. I träden gör apornas lättrorlighet att de är svårfångade för leoparden.

Örnarna, å andra sidan, är skickliga på att fånga apor uppe i träden. När aporna hör örnvarningen tittar de upp mot skyn, eller tar sig så fort som möjligt in i ett buskage, där de är säkra för örnarna. Detta gäller oavsett om de från början befinner sig på marken eller uppe i ett träd.

Reaktionen på ormvarningen, för apor på marken, är att ställa sig på två ben och spana ut över gräset till dess att de upptäcker ormen. Apor är rätt säkra om de vet var ormen befinner sig och kan hålla sig på lämpligt avstånd. Ibland samlas de kring ormen, på behörigt avstånd, för att trakassera den.

Varningslåtet för lejon och hyenor gör aporna ytterst vaksamma. De observerar rovdjurets rörelser eller förflyttar sig sakta upp i ett träd. Varningslåtet för okända människor ges i allmänhet när medlemmar i Masaifolket kommer i närheten. De gröna markattorna tycks ogilla masaierna. Reaktionen är att tyst flytta sig in i buskar eller upp i trädtoppar och stanna där tills masaierna försvunnit.

Ett första skäl för att säga att dessa varningslåten representerar yttre företeelser, snarare än att bara orsakas av emotionella tillstånd, är just den gröna markattan har olika låten för olika typer av faror. Om det bara var frågan om ett tillstånd av rädsla, skulle vi inte ha någon förklaring till förekomsten av olika låten, och heller ingen förklaring till skillnaden mellan reaktionssätten. Visserligen skulle vi kunna tala om separata emotionella tillstånd: en leopardrädsla, en örnärädsla, en ormrädsla etc, men detta är i sig implausibelt. En rimligare förklaring är att det bara finns en slags rädsla, som är kopplad till olika kognitiva tillstånd. Dessa tillstånd skulle kanske kunna beskrivas som *övertygelser* att det finns leoparder, eller örnar, eller ormar, i närheten.

Enligt detta synsätt skulle också varningslåtena själva hänga samman med kognitiva tillstånd. Kanske kan det beskrivas så här: en markatta ger en leopardvarning när den *tror* att det är en leopard i närheten, och andra apor som hör varningen kommer i sin tur att *tro* att det finns en

leopard i närheten. Beskrivet på detta sätt liknar kommunikationen i högsta grad mänsklig kommunikation. Ett skäl för mig att yttra satsen "52:an har just gått" är att jag tror att 52:an just har gått. Mitt yttrande kan i sin tur hos dig generera övertygelsen att 52:an just har gått. Och tveklöst har mitt yttrande en semantisk, representerande karaktär: det representerar ett sakförhållande, nämligen det att 52:an just har gått.

Det finns emellertid ett annat alternativ till den kognitiva förklaringen. Alternativet går ut på att ett varningsläte inte har som funktion att ge information om omgivningen, utan om det egna flyktbeteendet. Detta förefaller vara ett rimligt alternativ, eftersom det finns ett typiskt beteende kopplat till varje varningsläte.

Detta alternativ hade också varit rimligt om apornas varning- och flyktbeteende hade varit mer stereotypt än det faktiskt är. En apa som hör ett varningsläte reagerar inte alltid på det typiska sättet. Vid en örnavarning kan en apa springa in i en buske, eller helt enkelt ta sig ner från ett träd, eller spana mot skyn, eller till och med ignorera varningen. En apa som ger en varning kommer inte heller alltid att förete det typiska flyktbeteendet efteråt. Det förefaller snarare som om aporna gör en bedömning av hur stor eller överhängande faran är, vilket ibland leder till ett mer avvaktande beteende.

Dessutom är varningslätet självt inte en automatisk reaktion på upptäckten av ett rovdjur. Den gröna markattan ger varningsläten endast om den har andra gruppmedlemmar i närheten. Utan andra gruppmedlemmar företer apan sitt typiska flyktbeteende, om faran är tillräckligt allvarlig, utan att ge något varningsläte. Det finns alltså ingen nödvändig koppling: eget flyktbeteende är varken ett nödvändigt eller ett tillräckligt villkor för att ge varningsläte, och ett mottaget varningsläte är inte ett tillräckligt villkor för flyktbeteende. Tvärtom ligger det nära till hands att tro att den varnande markattan strävar efter att låta de andra i gruppen *veta* att det finns ett rovdjur i närheten. Denna tolkning saknar emellertid gott empiriskt stöd, eftersom varningsbeteendet inte påverkas av de andra gruppmedlemmarnas kunskap. En markatta tycks varna om de andra är i närheten, även om de andra redan visar att de uppfattat faran. Enligt Cheney och Seyfarth tyder detta på att den gröna markattan inte kommunicerar med en högre ordnings intentionalitet, dvs utan att tänka på mottagarens tankar. Likafullt anser de att varningsbeteendet utgör evidens för att den som varnar strävar efter att påverka *beteendet* hos gruppen.

Ett annat faktum som talar för att den gröna markattans varningsläten beror på kognitiva, representerande tillstånd, är att både lätena själva och reaktionerna i hög grad är inlärd. De är visserligen inte utan medfödda ingredienser, för gröna markattor verkar från början ha en tendens att reagera på olika sätt gentemot fåglar, landdjur och kräldjur. Men finslipningen är inlärd. En ung markatta behöver lära sig varningslätena både vad gäller akustiska egenskaper och vad gäller deras stimuli. Deras egna yttranden är från början inte särskilt distinkta, och de ger ofta

"felaktiga" varningsläten, dvs varnar för ofarliga arter. Efterhand blir lätena mer artikulerade, och de lär sig efterhand att med bättre precision skilja ut de farliga arterna från de ofarliga. En lyckad varning från en ung markatta ges en belöning i form av ett "instämmande" från en vuxen, men utöver detta tycks ingen egentlig träning eller undervisning förekomma.

På motsvarande sätt är flyktbeteendena i hög grad inlärd. Den unga markattans reaktion på en varning, upp till 3-4 månaders ålder, är att springa till modern. Vid 5-6 månaders ålder ersätts denna reaktion efterhand av ett vuxet beteende, dvs att springa upp i träd, eller in i buskar, eller att spana. I början av perioden med vuxet beteende gör den unga markattan emellertid ofta "fel". Den kan t ex springa upp i ett träd efter en örnvarning, och därmed öka risken att bli dödad. Vid 6-7 månaders ålder försvinner det felaktiga beteendet efterhand, helt eller nästan helt.

Att varningsbeteende likafullt skulle kunna vara medfött, och endast ha en fördröjd utveckling snarare än att vara inlärt, är uteslutet av det faktum att varningsbeteenden varierar med regionens ekologi. Gröna markattor som lever på savannen i Kamerun, i västra mellersta Afrika, attackeras ibland av vildhundar. Dessa markattor flyr från vildhundarna genom snabbt ta sig upp i träd, precis som från leoparder. De ger också ljudliga varningsläten för vildhundarna som är desamma som för leoparderna. Här verkar alltså leopardvarningen även gälla vildhundarna. För de gröna markattor som lever i skogsområden i Kamerun gäller återigen andra villkor. De jagas av människor, som tar tama hundar till hjälp. I det fallet reagerar markattorna med ett kort, lågt varningsläte och flyr in i buskage. Uppe i träden skulle risken att bli skjuten av en människa öka, och ett högt varningsläte skulle också riskera att avslöja var de är.

Slutligen kan man anföra det faktum att den gröna markattan själv "klassificerar" yttranden efter funktionell likhet snarare än efter perceptuell, akustisk likhet. Detta kom Cheney och Seyfarth fram till genom habitueringsexperiment. Vid möten mellan olika grupper används två olika läten, ett *wrr*-ljud och ett tjatter. De används inte i exakt samma skede av ett möte, men bägge används uteslutande vid möten, och enligt Cheney och Seyfarth har de ungefär samma mening. Experimenten bestod i att testa en apa genom att spela upp ljud från en dold högtalare. Ljuden var inspelningar av en speciell annan apas gruppmötes-*wrr*. Ljudet spelades upp med 20 minuters mellanrum, utan att någon annan grupp var i närheten. Efter ett antal uppspelningar var den testade markattan habituerad, dvs slutade reagera på ljudet. Frågan var nu om denna habituering också skulle överföras till några andra läten. Svaret var ja: den överfördes till gruppmötes-tjatter från samma apa, dvs från den vars *wrr*-ljud tidigare upprepats. Den testade markattan reagerade inte heller längre på dessa. Habitueringen överfördes inte till andra läten från samma apa, och inte heller till läten från andra apor, inte ens till deras gruppmötes-*wrr*. Det är som om den testade markattan kommit fram till att den inspelade gruppmedlemmen inte längre var tillförlitlig när det gällde att indikera möte med annan grupp. Habitueringen överfördes till ett

annat läte med samma "mening" från samma individ, inte till mer ljudlika läten från samma individ eller andra individer. Den testade apan behandlade alltså ljud som lika som dels kom från samma individ, dels hade ungefär samma funktion, trots att de var perceptuellt olika.

Data från typer av grymtningar inom gruppen, nära kopplade till gruppens sociala hierarki, kastar ytterligare ljus över den gröna markattans kognitiva och kommunikativa skicklighet, men detta korta referat får räcka som bakgrund till en diskussion om semantiska egenskaper.

3. Semantik och förklaringsvärde

Låt oss anta, mot bakgrund av de data som Cheney och Seyfarth presentera, att följande beskrivning av den gröna markattans varningskommunikation är ungefär riktig:

- (L) En grön markatta T får syn på en leopard, vilket leder till att T kommer att *tro att* det finns en leopard i närheten. T utstöter leopardvarningen. En grön markatta M i samma grupp hör T:s leopardvarning, vilket leder till att M också kommer att *tro att* det finns en leopard i närheten.

Är det på grundval av detta befogat att påstå att det läte som utgör leopardvarningen, dvs det kraftiga skällande lätet, *betyder att* en leopard befinner sig i närheten?

En anledning att vara skeptisk till detta är att denna beskrivning tycks tillskriva begrepp, t.ex. begreppet *leopard*, till aporna. Är detta verkligen rimligt? Eftersom de gröna markattorna i Kamerun inkluderar vildhundar i motsvarande varningsläte, har detta då en annan mening? Eller betyder bägge t.ex. att *ett landrovdjur som man kan undkomma genom att fly upp i träd befinner sig i närheten*? Cheney och Seyfarth diskuterar detta och medger att det är ett problem. Deras uppfattning är att man måste titta på den ekologiska kontexten och apornas andra varningsläten för att bestämma vad som denoteras. Man kan inte t.ex. utan vidare säga att leopardvarningen denoterar landdjur med viss jaktstrategi, eftersom markattorna i Amboseli har olika varningsläten för leoparder och lejon, trots att dessa jagar på liknande sätt som leoparder. Skillnader i frekvens och farlighet tycks här motivera olika läten. Att avgränsa referens för varningsläten är problematiskt, och Cheney och Seyfarth medger även att det finns en viss obestämdhet ifråga om semantiken, men anser trots detta att varningslätena har extern referens.

Jag tror inte heller att denna svårighet är avgörande, bl.a. därför att liknande obestämdhet kan karakterisera mänskliga uttryck eller tankar. Vad menar jag t.ex. med ordet "vatten"? Menar jag *ett ämne med den kemiska formeln H_2O* , eller menar jag *en genomskinlig vätska som finns i sjöar, hav och vattendrag, som rinner ur kranar och som människor och djur dricker*? Eller kanske någon kombination av dessa eller en annan variation på temat? Vad menar jag med "träd"? Menar jag *höga växter med bark och träig massa, eller fleråriga växter med årlig tillväxt*,

omfattande rotsystem, förgrenad växt och gröna barr eller löv? Det är förmodligen inte så klart vad exakt jag menar, och det förefaller inte utgöra något hinder för framgångsrik språklig kommunikation att vi kanske menar lite olika saker, så länge det är *samma individer* vi räknar som träd. Att du fäster större avseende vid barken och jag vid grenarna spelar i de flesta sammanhang ingen roll, så länge de objekt som har bark är precis desamma som har grenar. Så om det finns ett bestämdhetsproblem för människor utan att detta hindrar språkliga uttryck från att ha semantiska egenskaper, varför skulle det hindra de gröna markattornas varningslåten från att ha det?

Jag tror alltså inte att obestämdheten utgör ett hinder. Likafullt menar jag att vi inte bör tillskriva markattornas varningslåten semantiska egenskaper. Låt oss gå tillbaka till beskrivningen av leopardvarningens kommunikation och fråga oss vad som *läggs till* denna beskrivning när vi säger att leopardvarningen "betyder att" det finns en leopard i närheten. Har vi inte med (L) givit en fullständig beskrivning av varningskommunikationen? Det är inte klart vad vilket empiriskt innehåll tillägget av semantiska egenskaper skulle ha. Snarare tycks det kunna utelämnas utan förlust, utan att t.ex. behöva frånskriva aporna mentala egenskaper. Tvärtom kan vi anta att aporna har övertygelser, önskningsar, avsikter och kanske t.o.m. handlar rationellt, utan att för den skull behöva lägga till något om uttryckens semantik.

Vad är det då som i allmänhet motiverar tillskrivning av semantiska egenskaper till yttranden och uttryck? Språklig mening är något vi då och då talar om i vardagslag. Vi kan t.ex. fråga vad ett ord på ett främmande språk betyder, och som svar få höra ett känt ord på det egna språket. Ibland kan vi fråga efter meningen hos ett ord i det egna språket, och som svar få en ordförklaring, kanske av ordbokstyp, kanske genom en mer omfattande beskrivning av en situation. När det finns sådana precisa svar att ge kan det tyckas som att språklig mening är något hanterligt, identifierbart och avgränsat. Alla, törs jag nästan säga, som på ett sätt eller ett annat arbetat professionellt med språk, kommer förr eller senare att få intrycket av motsatsen. Språklig mening kan vara diffus och undflyende. Vi kan t.o.m. vara osäkra på om vi ska räkna två uttryck som synonyma eller inte (hur är det t.ex. med "etik" och "moral" i vardagliga sammanhang, eller med "riktning" och "orientering", eller med satspar som " x besegrade y " och " y blev besegrad av x " respektive " x stod framför y " och " y stod bakom x "?). Ännu värre blir det när vi ska försöka oss på att säga något mer allmänt och teoretiskt *om* språklig mening. Vi kan t.ex. inte visa upp ett exemplar och säga att här är ett objekt av den typ vi försöker ställa upp en teori om. I stället måste man gå indirekt tillväga.

Det finns en lång tradition av reflektion över språklig mening, som går tillbaka till antika kulturer, bland annat den grekiska och den indiska. Bland de moderna förgreningarna har vi den moderna språkvetenskapen med flera olika inriktningar, en semiotisk tradition samt några olika

traditioner som utvecklats mest på de filosofiska institutionerna. En tanke som förts fram på lite olika sätt under de senaste decennierna inom den analytiskfilosofiska traditionen är att språklig mening, dvs semantiska egenskaper, är något vi kan tillskriva språkliga uttryck för att på något sätt redogöra för språklig kommunikation. Flera filosofer har tänkt i denna riktning, som t.ex. Donald Davidson och Michael Dummett, men kombinerat tanken med sinsemellan olika idéer. En version av denna allmänna tanke är att semantiska egenskaper hos uttryck och yttranden är något vi behöver för att *förklara* hur det kommer sig att språklig kommunikation så ofta är framgångsrik. Enligt min uppfattning är just denna förklaringsstanke den mest centrala tanken när det gäller en teoretisk rekonstruktion av semantiska begrepp. Vi kan förklara vad mening är genom att säga hur meningsegenskaper hjälper oss förklara hur vi kan lyckas så väl med att förmedla tankar, som övertygelser eller önskningar, från en person till en annan med hjälp av språkliga yttranden.

Om vi nu från detta perspektiv återvänder till frågan om mening hos den gröna markattans varningsläten, ser vi att vi nu har ett skäl att *inte* tillskriva dessa signaler semantiska egenskaper. För vad ska vi anföra som *förklaring* till att vår markatta T lyckades förmedla till markatta M att det är en leopard i närheten? Jo, vi kan hänvisa till att T har en *disposition* att ge leopardvarningen när den tror att det finns en leopard i närheten och att M har en *disposition* att komma att tro att det är en leopard i närheten när den hör leopardvarningen. Detta förefaller ge en tillfredsställande förklaring till att den kommunikativa händelsen blev framgångsrik, och några semantiska egenskaper hos själva yttrandet behövdes inte för att åstadkomma den. Vi kan nu ta nästa steg och fråga hur det kommer sig att T och M har dispositioner som är så väl anpassade till varandra, men inte heller här kommer vi att behöva någon semantik för yttranden. Vi kan här tala om inläring, genetik och evolution, men semantiken bidrar inte med något. Detta är alltså anledningen till att vi inte bör tillskriva markattans varningsläten semantiska egenskaper: det har inte något förklaringsvärde.

4. Semantik och mänskligt språk

Kontrastera nu den gröna markattans kommunikativa verksamhet med människans. Markattan har en begränsad *repertoar* av signaler eller yttrandetyper, som leopardvarning, örnvarning, ormvarning, grymtning till överordnad, grymtning till underordnad, gruppmötestjatter osv. Normala mänskliga språk användare har emellertid inte en begränsad lista med satser vi kan använda för att säga något. Tvärtom har vi förmågan att kommunicera framgångsrikt med *nya* satser som uttrycker *nya* innehåll. Jag kan t.ex. säga:

(7) *Den gröna markattan har sju olika varningsläten.*

Den satsen har du med största sannolikhet aldrig hört förut. Den uttrycker ett påstående som du

med största sannolikhet aldrig har tänkt förut. Likafullt har du inga svårigheter att, med normala mått mätt, förstå satsen. Om jag inte bara använder satsen som exempel, utan dessutom lägger till att den är sann, vilket den är, kommer du kanske att tro något nytt, nämligen *att den gröna markattan har sju olika varningsläten*. Om jag får dig att tro detsamma som jag tror, eller åtminstone lyckas få dig att tänka det jag tänker (kanske utan att lita på att det jag säger är riktigt), så har kommunikationen lyckats. Jag lyckade förmedla denna nya tanke genom yttrandet av en ny sats.

Nu kan vi fråga efter förklaringen till detta. Och precis som hos markattan kan vi hänvisa till dispositioner. Jag hade dispositionen att yttra satsen (7) om jag trodde att den gröna markattan har sju olika varningsläten och dessutom ville få den jag kommunicerar med att också tro detta. Du hade dispositionen att komma att tro, eller åtminstone tänka, att den gröna markattan har sju olika varningsläten om du uppfattar att någon yttrar den satsen. Du var inte tidigare medveten om att du hade den, men du hade den i alla fall.

Så långt är förklaringen parallell till förklaringarna av framgångsrik kommunikation hos markattorna. Och precis som i förra fallet kan vi gå vidare och fråga hur det kommer sig vi hade dessa dispositioner. Och här kommer något nytt. Varje dag hör vi och förstår, utan ansträngning, nya satser som uttrycker nya tankar. Det förefaller som om vi har en ofantlig mängd dispositioner att yttra och förstå nya uttryck, dvs förstå dem på det sätt som talaren avser. Kan detta i sin tur förklaras?

Här vill jag citera Gottlob Frege, den första satsen i ett arbete som publicerades 1918. Uppsatsen heter "Tankefogning" ("Gedankengefüge"), och Frege skrev följande.

Det är förvånansvärt vad språket åstadkommer, då det med några få stavelser kan uttrycka oöverskådligt många tankar, så att till och med en tanke som för första gången fattats av en jordevarelse kan erhålla en språklig dräkt, i vilken tanken kan uppfattas av en annan för vilken den är helt ny. Detta vore inte möjligt om vi inte i tanken kunde urskilja delar, vilka motsvarade delar av satsen, så att satsens uppbyggnad kan tjäna som bild av tankens.

Det som Frege pekar på (eller snarare en del av vad Frege här pekar på) har senare kommit att kallas för *semantisk kompositionalitet*. Idén är att meningen hos ett sammansatt språkligt uttryck bestäms av meningen hos dess delar, samt det sätt på vilket de är sammansatta. I satsen

(C) Charles loves Lisa

har vi tre komponenter, ett relationsuttryck, det transitiva verbet "loves", samt två egennamn, "Charles" och "Lisa". Den som vet vem namnet "Charles" är namn på, och vem namnet "Lisa" är

namn på, och dessutom vet under vilka villkor relationsuttrycket "loves" är sant om två individer, den har vad som krävs för att förstå satsen "Charles loves Lisa", liksom satsen "Lisa loves Charles".

Låt oss ställa upp en liten teori för att förklara detta. Vi säger först att

T_1 Referenten till "Charles" är Kalle.

T_2 Referenten till "Lisa" är Lisa.

Sedan säger vi om verbet "loves"

L "loves" är sann om x och y om, och endast om, x älskar y .

Om satsformen:

K En sats av formen $e_1 R e_2$ är sann om, och endast om, R är sann om referenten till e_1 och referenten till e_2 .

Till sist har vi en bryggprincip mellan semantik och disposition:

D premiss: satsen s är sann om, och endast om, p slutsats: talaren är disponerad att, när hon hör satsen s , tänka att p

Ur dess principer kan vi i några få steg förutsäga vad talaren är disponerad att tänka, och kanske tro, när hon hör satsen "Charles loves Lisa". Först tillämpar vi principen K på satsen och erhåller resultatet

(1) "Charles loves Lisa" är sann om, och endast om, "loves" är sann om referenten till "Charles" och referenten till "Lisa".

Sedan tillämpar vi axiomet L för verbet "loves" på detta resultat:

(2) "Charles loves Lisa" är sann om, och endast om, referenten till "Charles" älskar referenten till "Lisa".

Därefter tillämpar vi referensaxiomen T_1 och T_2 för de bägge namnen:

(3) "Charles loves Lisa" är sann om, och endast om, Kalle älskar Lisa.

Nu har vi erhållit en semantisk beskrivning av satsen "Charles loves Lisa". På den kan vi nu tillämpa bryggprincipen D och erhålla slutsatsen:

(4) Talaren är disponerad att, när hon hör satsen "Charles loves Lisa", tänka att Kalle älskar Lisa.

Principerna T , L och K tillsammans har (nästan) formen av en Davidsoniansk s.k.

sanningsteori för ett språk, och härledningen av (3) har formen av en härledning av ett teorem i en sådan teori. Teoriformuleringen innehåller de semantiska uttrycken "referenten till", "är sann om", samt "är sann".

Genom att lägga till bryggprincipen D avviker vi från den Davidsonianska teorin. D är inte själv en semantisk princip, utan en princip som kopplar samman semantiska egenskaper med psykologiska egenskaper, närmare bestämt med dispositioner. Den semantiska teorin T+L+K utgör en del av den mer omfattande teorin T+L+K+D, som tillåter oss att härleda en slutsats om en språklig disposition. Skulle vi lägga till ytterliga axiom av formen T respektive L, så skulle vi kunna härleda ett större antal nya dispositionssatser motsvarande (4).

Detta miniatyrexempel ger därmed en glimt av hur vi kan *förklara* varföre talare av engelska har en disposition att förstå en ny sats. Vi associerar objekt och egenskaper med enskilda språkliga uttryck, vi formulerar principer för sammansättningsformer, och med hjälp av dessa tillordningar kan vi härleda beskrivningar av sammansatta uttryck, inklusive beskrivningar av nya satser. Dessa beskrivningar är semantiska beskrivningar, och från dessa semantiska beskrivningar kan man sedan dra slutsatser om språkanvändarnas dispositioner att tala och förstå. Om sedan dessa slutsatser också blir systematiskt riktiga, för en viss talare och för de nya satser hon konfronteras med, så kan vi korrekt *förutsäga* hur talaren kommer att förstå en ny sats, och därmed också *förklara* hur det kommer sig att talaren är disponerad på detta och detta sätt för att förstå nya satser.

I dessa förklaringar spelar alltså tillordningar mellan språkliga uttryck och företeelser i världen, dvs semantiska tillordningar, en central roll. Vi kan här *inte* eliminera dem ur förklaringen. Det är inte så att vi kan peka på någon separat disposition som hör ihop med namnet "Charles" och som gör att man kan tala direkt om den dispositionen utan att behöva tillordna en viss individ som namnets referent. Det är endast beskrivningarna av *hela satser* som direkt är kopplade till talares dispositioner att tala och tolka. Semantiken för satsdelarna behövs för att härleda semantiken för hela satser. Satsernas semantik motsvarar dispositioner hos talarna, men satsdelarnas semantik fungerar endast för att härleda satsernas semantik. Satsdelarnas semantik är postulerade egenskaper som teoretikerna kan åberopa för att förutsäga vilka förståelsesdispositioner talarna har, och därmed för att förklara varför talarna har dessa dispositioner. Den semantiska beskrivningen har ett förklaringsvärde, och därför är det berättigat att säga att de språkliga uttrycken har mening, dvs har semantiska egenskaper.

Den gröna markattan har en *repertoar* av yttrandetyper, och den kommunikativa funktionen hos dessa signaler kan karakteriseras i termer av de dispositioner aporna har i relation till dem. Ett mänskligt språk är mer än en repertoar av signaler. Man kan karakterisera det som ett *system*. Språket har en grammatik, en syntax och formlära, som genom kombination av enkla språkliga

enheter tillåter bildandet av godtyckligt komplexa uttryck, satsbyggnader och diskurser enligt relativt väl bestämda mönster, där också nya innebörder bildas enligt relativt välbestämda mönster. Detta är ingenting nytt. Att det mänskliga språket har en syntax som ställer det i särställning i förhållande till andra kända former för kommunikation hos levande varelser är något som påpekats i hundratals år. Det jag har velat peka på här är att just för att dessa egenskaper hos språket ger oss möjlighet att *förklara* hur vi kan förstå andra talares yttranden av nya satser, genom att förklara hur vi kan ha en ofantlig mängd dispositioner för tolkning av nya satser, så finns ett berättigande av att tillskriva uttryck, och yttranden, semantiska egenskaper.

5. Förklaring eller beskrivning

När detta är sagt kan man tänka sig följande invändning: Varför ska vi alls kräva att något väsentligt nytt läggs till när vi tillskriver yttranden semantiska egenskaper? Vad är det för fel med att säga att leopardvarningen betyder att det är en leopard i närheten, just därför, och framför allt *bara* därför, att den används för att kommunicera övertygelsen att det är en leopard i närheten? Varför alls kräva att den semantiska beskrivningen av yttrandet ska ha något särskilt förklaringsvärde? Varför räcker det inte med att den används för att *beskriva* en viss typ av kommunikativt beteende?

Jag har inte något avgörande argument mot den här invändningen. Man kan helt klart ha som ett allmänt synsätt att semantik ska ha en beskrivande funktion, aldrig en förklarande. Det är en linje som drevs av Wittgenstein, och på senare år t ex av Paul Horwich. Min allmänna invändning mot den här uppfattningen är att den leder till att man måste betrakta vissa fenomen som oförklarliga fakta, trots att vi faktiskt *kan* redogöra för dem.

Det är inte lätt att se något fel enbart i att tillskriva leopardvarningen mening, även propositionellt innehåll, så länge vi inte ser på vidare konsekvenser av synsättet. Men problem uppstår när vi ska överföra samma idé till mänsklig kommunikation, för här verkar det direkt fel att (i deskriptiv anda) säga att ett uttryck är meningsfullt just därför att det *faktiskt* används för att kommunicera tankar. Varför? Jo, därför att vi är benägna att säga att många satser var meningsfulla redan *innan* de började användas för att kommunicera, liksom att många satser är meningsfulla trots att de ännu inte använts. Vill man hålla sig till beskrivning, så måste man antingen förneka att detta verkligen är sant (dvs hävda att en sats blir meningsfull först när den faktiskt används) eller säga att vad semantiken beskriver är *dispositioner* snarare än faktisk användning, inklusive dispositioner att tolka satser som ännu inte använts. Det första alternativet är tänkbart, men det är radikalt och kontraintuitivt, och måste innefatta uppfattningen att det är ett oförklarligt inslag i vår språkpraktik att vi nära nog automatiskt använder nya satser på samma eller nästan samma sätt.

Det andra alternativet innebär redan ett litet steg i förklaringsriktning, eftersom överensstämmelsen mellan dina och mina dispositioner *förklarar* varför vi kommunicerar framgångsrikt i många enskilda fall även när vi använder nya satser. Men utöver detta har vi nu ett fenomen, nämligen existensen av ett ofantligt antal dispositioner, hos varje enskild talare, till tolkning av nya satser. Dessutom har vi fenomenet att, eller den välgrundade hypotesen att, dessa dispositioner stämmer väl överens mellan (vad som hittills klassats som) talare av samma språk. Antingen får man ta det här som oförklarliga fakta, vilket återigen är kontraintuitivt, eller gå med på att de kan förklaras, t ex med hjälp av teorier av det slag jag givit exempel på, dvs kompositionella teorier.

Om vi går med på att de kompositionella teorierna förklarar, vad ska vi säga om dom? Ska vi säga att de *inte* handlar om semantiska egenskaper (som t ex referens), utifrån uppfattningen att semantiska egenskaper inte har någon förklaringsroll? Och om vi faktiskt går med på att de handlar om semantiska egenskaper, ska vi säga att de semantiska egenskaper en teori tillskriver en viss sats *inte* är den satsens mening? Skälet skulle då vara att meningen består enbart i talarnas dispositioner till användning av den satsen, inte i satsens semantiska uppbyggnad, trots att denna kan förklara varför talare har just dessa dispositioner.

Jag ska inte fullfölja diskussionen. Jag har bara velat peka på att en rent deskriptiv inställning inte är ett oskyldigt alternativ, utan en uppfattning som gång efter annan framtvingar rätt radikala val ifråga om hur språkliga fenomen ska betraktas.

Filosofiska institutionen
Stockholms universitet

Litteratur

Cheney, D L and Seyfarth R M, *How Monkeys See the World*, University of Chicago Press, Chicago 1990.

Davidson, D, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford 1984.

Dummett, M, *The Seas of Language*, Oxford University Press, Oxford 1993.

Grice, P, "Meaning", *Philosophical Review* 66, 377-388, 1957.

Horwich, P, 1998, *Meaning*, Clarendon Press, Oxford 1998.

Pagin, P, "Sensation terms", *Dialectica* 54, 177-99, 2000.

Wittgenstein, L, *Filosofiska Undersökningar*, Tales, Stockholm 1996. Utgivet i original 1953.